

Становлення освітнього розвивального середовища в системі початкової освіти України як історико-педагогічна проблема

С. В. Смолюк*

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна

*E-mail: svetlanasmoluk@gmail.com

Paper received 14.01.16; Accepted for publication 22.01.16.

Анотація. У статті обґрунтовано сутність проблеми становлення розвивального середовища в системі початкової освіти України в історико-педагогічному аспекті. Виокремлено методологічні підходи її дослідження: середовищний, системний, особистісно-діяльнісний та соціокультурологічний. У дослідженні середовищний підхід розглядається на двох рівнях його функціонування: макрорівні, тобто створення позитивного розвивального освітнього середовища початкової школи, та мікрорівні – особистісна активність учня щодо використання потенційних можливостей для свого розвитку та вдосконалення цього середовища. Системний підхід використовується для структурно-змістового аналізу розвивального освітнього середовища початкової школи як цілісної педагогічної системи з ретельним урахуванням взаємодії між її складовими компонентами. Особистісно-діяльнісний підхід розглядається як єдність особистісного та діяльнісного аспектів у розвитку молодшого школяра. Учень як суб'єкт навчально-виховного процесу зазнає якісних змін через відповідну діяльність і завдяки позитивному впливу проєктованого розвивального освітнього середовища. Соціокультурологічний – ґрунтується на використанні елементів загальнолюдської та національної культури у розвитку особистості молодшого школяра, тобто передбачає інтегрування педагогіки та соціокультури.

Ключові слова: *початкова школа, розвивальне освітнє середовище, методологічні підходи, проєктування, система початкової освіти України, педагогіка середовища.*

Актуальність проблеми. В умовах модернізації освіти України акцентування педагогічної та психологічної науки переноситься на особистісний чинник, забезпечення особистісно значущого навчання й виховання, виявлення та реалізацію здібностей школяра. Тому на часі не лише оновлення змісту, методів і форм роботи вчителя, а й методологічних підходів і принципів виховання і навчання учнів початкових класів. Особливою гостроти набуває проблема формування освітнього середовища, здатного опосередковано й системно впливати на розвиток особистісних цінностей дитини на основі її життєвого досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема становлення розвивального освітнього середовища в навчальних закладах різних типів, у т.ч. початкової школи, в різних аспектах відображена в наукових працях педагогів минулого й сучасності. Для нашого дослідження вартісними є ідеї щодо сенсорного розвитку молодшого школяра (Я. Коменський, І. Песталоцці, К. Ушинський, С. Русова, В. Сухомлинський та ін.), розвитку емоційно-почуттєвої сфери дітей (І.Гаман, Р.Гібсон), стимулювання пізнавальних інтересів учнів (І. Гавришак, Н. Бібік, О. Біда, О. Савченко, Б. Скоморовський, З. Файчак, Г. Щукіна), особистісно орієнтованого навчання й виховання учнів (Ш. Амонашвілі, І. Бех, Т. Гуменикова, О. Пехота, І. Якиманська та ін.), педагогічної творчості (Н. Кічук, С. Сисоева, Р. Скульський), особистісно-діяльнісного підходу щодо організації педагогічного процесу (Г. Балл, О. Киричук, Г. Костюк, С. Максименко, В. Рибалка та ін.), соціокультурного розвитку дітей і молоді, етновиховання в початковій школі (О. Будник, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, Г. Тарасенко); інноваційної діяльності вчителя (О. Комар, О. Мариновська, Л. Подимова, О. Пометун), реалізації розвивальної функції навчально-виховного процесу в початкових класах (В. Бондар, М. Вашуленко, Я. Кодлюк, С. Мартиненко, О. Матвієнко, О. Отич, І. Пальшкова, О. Федій, Л. Хомич та ін.).

Мета статті – обґрунтувати сутність проблеми становлення розвивального середовища в системі початкової освіти України в історико-педагогічному аспекті та виокремити методологічні підходи її дослідження.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення стану окресленої проблеми в історико-педагогічній науці та її цілісного викладу вдаємося до витоків педагогічних досліджень освітнього середовища початкової школи. Поняття «середовище» введено у наукову термінологію ще в епоху Просвітництва як матеріальні та духовні умови життєдіяльності, що оточували людину. Зміст «середовища» у сучасному тлумачному словнику визначено як: оточення, сукупність природних і соціальних побутових умов, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов, в яких реалізується діяльність людського суспільства, організмів [19].

Уперше трактування сутності поняття «освітнє середовище» зустрічаємо в наукових працях К. Ушинського, М. Пирогова, Я. Корчака, П. Лесгафта та ін. Так, К. Ушинський зазначає, що «основною метою виховання людини може бути тільки сама людина, бо все інше в цьому світі... існує для людини», тобто акцентується на середовищі, яке б слугувало її розвитку, вдосконаленню. Водночас педагог зауважує на важливості «дати людині *діяльність*, яка б наповнила її душу й могла б наповнювати її вічно» [20, с. 243]. Його праці пронизують ідеї про врахування особливостей розвитку суспільства у навчанні й вихованні учнів, зв'язку школи з життям, безпосереднім оточенням дитини. М. Пирогов був глибоко переконаним у тому, що сенс життя кожної людини полягає не лише у задоволенні біологічних потреб, реалізації її природних схильностей, а й не меншою мірою від соціального оточення, взаємодії між людьми заради виховання істинної особистості тощо [14].

У сучасній науці поняття «середовище», «середовищний підхід до виховання» не є новими. Наприкінці ХІХ–поч. ХХ сторіччя знаходимо термін «педагогічне середовищезнавство», яким із різними відтінками значень оперують В. Вахтеров, П. Лесгафт, С. Шацький та інші. Аналіз змісту поняття «середовище» дозволяє констатувати, що в психолого-педагогічній науці воно набуло поширення 20-их роках ХХ сторіччя завдяки використанню й упровадженню в практику педагогіки середовища С. Шацьким, дослідження суспільного середовища дитини П. Блонським, вивченню

виховувального впливу оточуючого середовища А. Макаренком, середовища колективу Л. Новіковою та ін. Учені в процесі формування та розвитку зростаючої особистості виокремлювали *зовнішні чинники*, тобто середовище, міжособистісні взаємини, діяльність; та *внутрішні* – життєві досвід дитини, її емоційний стан, цінності та установки.

Проблема взаємодії людини та «виховувального» середовища актуалізувалась у XIX–XX ст. в Німеччині, на основі чого сформувалась окрема теорія «середовищезнавства» [12, с. 65]. Свідченням цього є наукові твори А. Бузмана «Педагогічне середовищезнавство», «Педагогічне вчення про середовище», в яких визначено методологію організації навчально-виховного процесу на основі середовищного підходу, тобто ідея проєктування виховувального середовища та оптимальне використання його потенціалу в розвитку зростаючої особистості: цільова установка; середовище; конструювання виховних заходів. У німецькій педагогічній науці зустрічаємо думки Е. Лівшица про необхідність використання виховних можливостей середовищного впливу, з урахуванням яких доцільно здійснювати планування практичних навчально-виховних заходів [11, с. 38].

Таким чином, передумовами вивчення окресленої проблеми є наукові дослідження початку XX століття в зарубіжній педагогічній думці щодо теорії середовищезнавства у педагогічному процесі навчального закладу.

Для дослідження проблеми формування розвивального освітнього середовища в початковій школі принципово важливою є концепція С. Шацького щодо взаємодії школи і середовища, так звана *педагогіка середовища*. У зміст цього поняття, на думку вченого, входять такі складові: і процес соціалізації особистості в суспільстві; і врахування впливу навколишнього середовища на виховний процес загальноосвітньої школи, зокрема формування учнівського колективу; і активна суспільно корисна діяльність шкільного колективу з метою якісного перетворення середовища функціонування [21].

Таким чином, у 1940–1950 роках у психолого-педагогічній науці знаходимо чітке розмежування понять, що вживаються в тріаді: середовище, спадковість і виховання (Б. Ананьєв, П. Блонський, Г. Костюк, І. Шмальгаузен та ін.). Пізніше у науковий обіг активно входять такі поняття, як: «середовище школи», «середовище колективу» (А. Куракін, Л. Новікова). При цьому середовище школи констатується: все, що оточує учня в межах навчального закладу як соціального інституту суспільства. А «середовище колективу» – відповідно вужче поняття, що існує в межах розвитку колективу в шкільному середовищі. Ці положення пізніше знаходимо в педагогічних теоріях М. Сухомлинського, М. Фіцули, М. Ярмаченка та інших.

У дослідженні *середовищного підходу* розглядаємо на двох рівнях його функціонування: макрорівні, тобто створення позитивного розвивального освітнього середовища початкової школи силами педагогічного колективу, та мікрорівні – особистісна активність учня щодо використання потенційних можливостей для свого розвитку та вдосконалення цього середовища.

Питання організації виховного процесу в розвивальному середовищі досліджували М. Монтессорі, Р. Штайнер, Р. Фахрутдінова та інші вчені; вплив

освітнього середовища на актуалізацію духовно-творчого потенціалу особистості – Ш. Амонашвілі, А. Анохін, Ю. Бродський; культурно-освітнього середовища вищого навчального закладу на формування компетентності фахівця – Г. Васянович, О. Смолінська; інформаційно-освітнього середовища університету – Р. Гуревич, А. Коломієць, Л. Панченко; соціально-виховного середовища навчального закладу – О. Безпалько, О. Будник, А. Капська, Н. Сейко та інші. Однак залишається недостатньо дослідженою проблема формування освітнього розвивального середовища початкової школи, використання його потенціалу для розвитку креативності, відповідальності й духовності учнів.

У руслі *середовищного підходу* до вивчення окресленої проблеми корисними видаються думки вчених щодо аналізу сучасного освітнього середовища, в тому числі навчального закладу. Учені стверджують, що «середовищний підхід володіє такими базовими процедурами: середовищстворення, наповнення ніш, інверсія середовища (спрямована на відновлення пізнання середовища особистістю, що навчається), опосередкованість, типологізація» [17, с. 37]. Мегакатегорія «середовище» в історико-педагогічній науці вживається у різних контекстах, як: соціальне, освітнє, культурне, розвивальне, інформаційне, виховувальне, навчальне, просторово-предметне, екологоорієнтоване, оздоровче тощо.

Завдяки середовищного підходу в історико-педагогічному дослідженні створюються можливості не лише для виявлення стану сформованості освітнього середовища на різних етапах, а й умови для дослідження ситуацій розвитку особистості школяра «ззовні» (не тільки у процесі навчання чи виховання), а також вивчення розвивального освітнього середовища як джерела збагачення особистісного досвіду школяра, його мотивації до навчання, впливу соціально-педагогічних чинників на процес його розвитку тощо.

У психологічному сенсі вплив середовища на розвиток особистості досліджували Л. Віготський, В. Давидов, О. Дусавицький, Д. Ельконін, О. Запорожець, Г. Костюк, С. Максименко, В. Рубцов та ін. Л. Віготський як основоположник вчення про «випереджувальне навчання», що слугує необхідною умовою розвитку особистості дитини, запропонував також вчення про зону «найближчого розвитку». Концептуальні ідеї системи розвивального навчання Д. Ельконіна – В. Давидова ґрунтуються на актуалізації інтелектуального потенціалу учня у процесі міжособистісної взаємодії, ретельному врахуванні єдності процесів учіння, навчання, виховання, розвитку та його особистісного становлення.

Цінною для дослідження розвивального освітнього середовища початкової школи слугує вчення про *єдність зовнішньої (практичної) та внутрішньої (психічної) діяльності* людини (Л. Віготський, П. Гальперін, О. Леонтєв, С. Максименко, А. Маслоу, К. Платонов та ін.). Вчення О. Леонтєва щодо *спільної структури зовнішньої та внутрішньої діяльності* вважають фундаментальним досягненням у психологічній науці: «Спільність макроструктури зовнішньої, практичної діяльності і діяльності внутрішньої, теоретичної уможливило її аналіз, першочергово відходячи від форми, в якій вони відбуваються» [9, с. 152–153].

Як бачимо, становлення розвивального освітнього середовища навчального закладу у досліджуваній період здійснювалося на тлі діяльнісного підходу, в руслі якого *діяльність* розуміють як “динамічну систему взаємодій суб’єкта зі світом, в процесі яких відбувається виникнення і втілення в об’єкті психічного образу” [16, с. 101], основними характеристиками якої виступають предметність та суб’єктність. Приміром, О. Леонтьєв вже у 70-х роках ХХ сторіччя зазначає, що «будь-яка діяльність має кільцеву структуру: аферентація – ефektorні процеси, що реалізують контакти з предметним середовищем, – корекція і збагачення з допомогою зворотних зв’язків вихідного аферентуючого образу” [10, с. 99]. У цьому відображається власне взаємодія людини й середовища (у нашому дослідженні – розвивального освітнього середовища). Учений-психолог справедливо наголошує на зв’язку: «предмет – процес діяльності» та «діяльність – суб’єктивний продукт» [Там само], тобто розглядає середовище відносно особистості та її діяльності.

У радянську добу погляди на значення середовища щодо формування та розвитку особистості були неозначними. Як засвідчує аналіз історико-педагогічної літератури, поширеними були такі типи середовища: соціальне, соціально-організоване, фізичне, середовище навчального закладу, пролетарське, виховуюче та ін. Завдання вчителя полягало в тому, щоб створити (організувати) належне середовище для учнів. З цього приводу Н. Пістрак писав: «Найбільш талановитим педагогом, на наш погляд, є той, який здійснює свій вплив, організовуючи (звичайно, не насильно) суспільне і фізичне середовище відповідним способом» [15, с. 47]. «Учитель є, з психологічної точки зору, організатором виховуючого середовища, регулятором і контролером його взаємодії з вихованцем» (Л. Виготський) [5, с. 87].

Постановою ЦК ВКП (б) «Про педологічні переорієнтації в системі Наркомосів» (04. 06. 1936 р.) було заборонено низку перспективних нововведень, в тому числі й «педагогіку середовища». Відповідно це поняття тимчасово було вилучено з науково-педагогічної термінології. І лише в наукових працях 1940-1950-х років зустрічаємо визначення сутності середовища у поєднанні з поняттями «виховання» і «спадковість» (так звана тріада) (Б. Ананьєв, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.). У цей період середовище розглядають як фактор виховання й розвитку особистості. Пізніше такі тлумачення дають у багатьох підручниках з «Педагогіки» (Ю. Бабанський, І. Лернер, М. Скаткін, І. Харламов, Г. Щукіна, М. Ярмаченко та ін.), однак більшою мірою акцентується на «вихованні в колективі і через колектив». Заслуговує на увагу теорія колективу А. Макаренка, вчення якого є важливим для нашого дослідження. Навчально-виховний процес педагог розглядав як спеціально організоване «педагогічне виробництво», тобто середовище, запропонувавши ідею «педагогічної техніки». А. Макаренко працював над удосконаленням «техніки дисципліни», «техніки розмови педагога з вихованцем», «техніки селекціонування», «техніки покарання» заради формування та розвитку сильної та ідейно спрямованої особистості.

Як засвідчують результати аналізу історико-педагогічної літератури, на початку ХХ ст. особистість вивчається у руслі (як результат) середовища; вже в

1960-х роках – у контексті її взаємодії з цим середовищем. Це значною мірою пов’язано з введенням у педагогічну термінологію поняття «взаємодія» (Х. Лійметс, Л. Новікова). Відтак у педагогічній науці оперують поняттями: «середовище школи», «середовище колективу» (Л. Новікова, А. Куракін). Згідно з вченням А. Куракіна, актуалізуються питання щодо розширення меж середовища школи та його взаємодії з ноосферою, біосферою, техносферою. «Кожне конкретне оточуюче школу середовище (в межах мікрорайону, району, села чи містечка, міста, краю, області чи округи) – це ніби різномасштабні уламки суспільства, яким притаманне все те багатостороннє матеріальне і духовне, позитивне і негативне, що характерне для суспільства в цілому» [18, с. 12]. У цей період середовище розглядається головним чином в аспекті його виховувального впливу на зростаючу особистість.

Водночас реалізація розвивального потенціалу освітнього середовища школи можлива за умов *нелінійного (творчого) підходу* до організації системи початкової освіти. Тому не випадково вдаємось до аналізу концептуальних ідей вітчизняних учених в цьому напрямі, що є цінними для нашої наукової роботи. Так, В. Моляко розробив так звану «нову організацію діяльності» щодо розвитку творчої особистості [13, с. 489]. Теорія вченого передбачає вищий ступінь реалізації різних видів діяльності, в тому числі й тих, що характеризують навчально-виховний процес початкової школи. Вивчення процесу й результатів діяльності В. Моляко пропонує здійснювати згідно принципів: системності, комплексності, процесуальності, конфліктності діяльності, виховної ролі праці, розвивального впливу творчості та прогнозування розвитку професії. Заслуговують на увагу положення щодо творчої організації діяльності, яка ґрунтується на пошуку оригінальних рішень традиційних і нових проблем (у нашому випадку навчальних ситуацій) [Там само, с. 489]. Аналіз досліджень, в центрі уваги яких – особистісно орієнтована парадигма освіти (Ш. Амонашвілі, І. Бех, І. Якиманська), зумовлює необхідність дотримання особистісно-діяльнісного підходу і відповідних принципів.

Таким чином, пріоритетним у нашому дослідженні є *особистісно-діяльнісний підхід*, що передбачає суб’єкт-суб’єктні та суб’єкт-об’єктні взаємини учасників педагогічного процесу у розвивальному освітньому середовищі початкової школи і ґрунтується на *загальнопсихологічних теоріях діяльності та розвитку особистості*. Особистісно-діяльнісний підхід розглядаємо як єдність особистісного та діяльнісного аспектів у розвитку молодшого школяра. Власне він як суб’єкт навчально-виховного процесу зазнає якісних змін через відповідну діяльність і завдяки позитивному впливу проєктованого розвивального освітнього середовища.

Виходячи з того, що саме в діяльності формується та розвивається людина як особистість, реалізує свій потенціал, набуває цілісності, М. Каган зауважує: «Діалектика буття індивіда полягає в тому, що утворювальна система його якостей, з одного боку, *виявляється* в його діяльності, а з іншого, – у цій діяльності *формується*» [8, с. 255]. Тому доцільно наголосити на активній навчально-пізнавальній та виховувальній діяльності у початковій школі, в якій би розвивалась особис-

тість. Водночас суспільно корисна діяльність – це лише один із компонентів педагогічної системи, якою можна вважати розвивальне освітнє середовище.

Системний підхід до аналізу історико-педагогічних предметів чи явищ дозволяє їх глибинне пізнання у тісному взаємозв'язку та взаємодії із культурно-освітніми процесами суспільства. Сутність мікросередовища як педагогічної системи, за О. Будник, виявляється в тому, що воно без відповідного політичного, соціально-нормативного чи ідеологічного зовнішнього впливу вможливує реалізацію педагогічної діяльності, здійснення виховувальних чи розвивальних соціальних взаємин на підтримку зростаючої особистості. Саме системний підхід сприяє забезпеченню стабільності мікросередовища як педагогічної системи, що передбачає рівновагу взаємин між її структурою та соціально-педагогічними процесами, що відбуваються всередині та ззовні, залишаючись незмінними [3, с.48]. Водночас будь-яке середовище зазнає відповідних трансформацій, тому стабільність і динамічність є відносними характеристиками педагогічної системи.

Аналіз процесу та механізмів становлення розвивального освітнього середовища навчального закладу доцільно здійснювати з урахуванням системного підходу, який уже традиційно є домінуючим у більшості історико-педагогічних досліджень. І це цілком виправдано, адже й проектування перспектив сучасного середовища початкової школи здійснюємо в органічній єдності його складових, якими є: мета, завдання, зміст навчання й виховання, форми та методи педагогічної комунікації, інноваційні технології, діяльність учасників навчально-виховного процесу (учителя та учнів) і прогнозовані результати спільної діяльності. Але в цьому контексті важливими є не стільки складові досліджуваного феномена, скільки взаємозв'язок між ними, в результаті якого досягається ефективність використання потенційних можливостей відповідного середовища. Адже системний підхід «ґрунтується на положенні про те, що специфіка складного об'єкта (системи) не вичерпується особливостями її складових, а пов'язана, передусім, із характером взаємодії між елементами» [6, с. 499].

Очевидно, результатом формування освітнього розвивального середовища початкової школи є опанування учнями соціокультурним досвідом рідного народу з орієнтацією на вселюдські ідеали. Адже виховувальний потенціал будь-якого середовища невіддільний від етнорегіональних особливостей, традиційно-звичаєвої обрядовості краю. Приміром, оволодіння соціокультурним досвідом гірської місцевості характеризується впливом ландшафтно-географічного та етнокультурного середовища на становлення та розвиток особистісних цінностей школяра (моральних, громадянських, естетичних), у контексті яких функціонує духовність і розвиваються його творчі здібності [4], тобто чільне місце належить саме усталеним традиціям і стереотипам, що передаються від покоління до покоління. У цьому сенсі виокремлений соціокультурологічний підхід дозволяє вивчення соціальної зумовленості педагогічного аспекту моделювання розвивального освітнього середовища початкової школи з опорою на принципи культуровідповідності та природовідповідності у навчанні й вихованні.

Педагогічний зміст середовища І. Зязюн також розглядає як соціокультурний феномен, в межах якого «конструюються ідеал особистості як соціального типу, моделі громадянина, патріота» [7, с. 27]. Водночас глибоко імпонує теза Г. Балла, що людину вирізняє не стільки соціальність як така, а більшою мірою втілені в матеріальних і духовних формах соціальної пам'яті і соціально значуща творчість [1, с. 97]. Йдеться також і про творче перетворення дійсності, відродження та осучаснення традицій, упровадження на цій основі інновацій.

На основі аналізу культурологічних основ діяльності людини у процесі освоєння відповідного середовища, вважаємо доцільним виокремлення соціокультурологічного підходу до аналізу досліджуваних явищ. У цьому аспекті середовище початкової школи розглядаємо як соціокультурне (А. Капська, В. Кремень, О. Шевнюк та інші), спрямоване на розвиток особистісних цінностей учнів, їх креативності засобами педагогічних інновацій. Отже, соціокультурологічний підхід зумовлений об'єктивним зв'язком особистості з культурою як системою цінностей. Згідно з цим підходом вивчення та проектування розвивального освітнього середовища початкової школи має сприяти розробленню організаційно-педагогічних умов для ефективного розвитку особистості учня.

Використання окреслених методологічних підходів уможливує забезпечення новизни дослідження в напрямі використання історико-вітчизняного педагогічного досвіду кін. XIX–поч. XX століття щодо проектування розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України. Основна ідея нашого дослідження полягає в необхідності зміни традиційних уявлень щодо можливостей і функцій розвивального освітнього середовища на засадах інноваційності, системності та соціокультурності.

Висновки. Кінець XIX – початок XX сторіччя – це період науково-технічної революції у розвитку різних сфер суспільства. Тому природно виникає необхідність використання нового знання у педагогічній науці і практиці, узагальнення та розвитку прогресивного досвіду зарубіжних країн щодо формування ефективного освітнього середовища навчального закладу, спрямованого на всебічний розвиток особистості.

У дослідженні організаційно-педагогічних умов становлення розвивального освітнього середовища в системі початкової освіти України виокремлюємо такі методологічні підходи: *середовищний* – передбачає послідовний і опосередкований вплив проектного середовища на розвиток особистості учня; *особистісно-діяльнісний* – як пріоритетний у напрямі дослідження особистісних цінностей у навчально-виховній діяльності, що забезпечує функціонування розвивального потенціалу середовища навчального закладу; *системний* – визначає структурно-змістовий аналіз і проектування розвивального освітнього середовища початкової школи як цілісної педагогічної системи з ретельним урахуванням взаємодії між її складовими компонентами; *соціокультурологічний* – ґрунтується на використанні елементів загальнолюдської та національної культури у розвитку особистості молодшого школяра, тобто передбачає інтегрування педагогіки та соціокультури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. Рациогуманізм як форма гуманізму відповідна викликам сучасності // Професійна освіта: педагогіка і психологія: польсько-український щорічник / за ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. Вип. XIV. Ченстохова–Київ, 2012, С. 93-108.
2. Бондаренко О.Ф. Семантика маніпуляції: розпізнавання й викриття // Психологічна і педагогічна науки в Україні: зб. наук. праць: в 5 т. Т. 2, К.: Педагогічна думка, 2012, С. 56-72.
3. Будник О.Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : моногр. Дніпропетровськ: Середняк Т. К., 2014, 484 с.
4. Budnyk, O. Teachers' Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. Vol. 1, № 2-3, 2014, P. 22–28 (doi:10.15330/jpnu.1.2.3.23-32).
5. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. М.: Педагогика, 1991. 480 с.
6. Гончаренко С.У. Методологія // Енциклопедія освіти, головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008, С. 498-500.
7. Зязюн І. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка?! // Естетика і етика педагогічної дії: збірник наукових праць. Вип. 3. Київ-Полтава, 2012, С. 20-37.
8. Каган М.С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа). М.: Политиздат, 1974, 328 с.
9. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность // Избранные психологические произведения: в 2-х т. Т. II. М.: Педагогика, 1983, С. 94–231.
10. Леонтьев А.Н. Проблема деятельности в психологии // Вопросы философии. 1972. № 9, С. 95–108.
11. Лившиц Е. Вопросы изучения среды в немецкой педагогической литературе // На путях к новой школе. 1928. № 7-8, С. 116-130.
12. Мануйлов Ю.С. Средовой подход в воспитании : дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. М., 1997. – 193 с.
13. Моляко В.О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002: зб. наук. праць до 10-річчя АПН України. Ч. 1. Харків: ОВС, 2002, С. 481-491.
14. Пирогов Н.И. Вопросы жизни // Избранные педагогические сочинения / сост. А.Н. Алексюк, Г.Г. Савенок. М.: Педагогика, 1985, С. 29-51.
15. Пистрак М.М. Как создавались программы ГУСа // Народное просвещение. 1927. № 10, С. 56-66.
16. Психологія. Словарь / под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. М.: Политиздат, 1990, 494 с.
17. Сулима И.И. Средовой подход как методология научно-педагогического исследования / // Almamater. Вестник высшей школы. 2010. №7, С. 36–39.
18. Теория и практика воспитательных систем: в 2-х кн. / ред. кол.: Л.И. Новикова и др. М.: ИТП и МИО РАО, 1993. Кн. 2, 206 с.
19. Тлумачний словник сучасної української мови: Загально-вживана лексика / за заг. ред. В. Калашника. Х.: ФОП Співак, 2009, 960 с.
20. Ушинський К.Д. Матеріали до третього тома "Педагогічної антропології" // Твори в 6 т. Т. 6. К.: Радянська школа, 1955, С. 39–399.
21. Шацкий С.Т. Работа для будущего. М.: Просвещение, 1989, 223 с.

REFERENCES

1. Ball, H. Ratsiohumanizm as a form of humanism on the challenges of our time // Professional education: pedagogy and psychology: the Polish-Ukrainian Yearbook / ed. T. Levovyts'kiy, I. Zyazyun, I. Vil'sh, N. Nychkalo. Is. XIV. Chensstokhova–Kyiv, 2012, P. 93-108.
2. Bondarenko, O.F. Semantics of manipulation: recognition and discovery // Psychological and Pedagogical Sciences of Ukraine: Coll. Science. works: in 5 vol., Vol. 2, K.: Pedahohichna dumka, 2012, P. 56-72.
3. Budnyk, O.B. Professional training of primary school teachers to social and educational activities: theory and practice: a monograph. Dnipropetrovs'k: Serednyak T.K., 2014, 484 p.
4. Budnyk, O. Teachers' Training for Social and Educational Activity in Conditions of Mountain Area Primary School // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific Edition : Series of Social and Human Sciences. Vol. 1, № 2-3, 2014, P. 22–28 (doi:10.15330/jpnu.1.2.3.23-32).
5. Vyigotskiy, L.S. Pedagogical psychology / ed. V.V. Davyidova. M.: Pedagogika, 1991. 480 p.
6. Honcharenko, S.U. Methodology // Encyclopedia of Education, chief ed. V.H. Kremen'. – K.: Yurinkom Inter, 2008, P. 498-500.
7. Zyazyun, I. Educational psychology or psychological pedagogy ?! // Aesthetics and ethics teaching steps: collection of scientific papers. Is. 3. Kyiv-Poltava, 2012, P. 20-37.
8. Kagan, M.S. Human activities (experience of system analysis).M.: Politizdat, 1974, 328 p.
9. Leontev, A.N. Activities. Consciousness. Personality // Selected psychological works: in 2 vol., Vol. II. M : Pedagogy, 1983, P. 4-231.
10. Leontev, A.N. The problem of activity in psychology // Problems of Philosophy. 1972. № 9, P. 95-108.
11. Livshits, E. The study of the environment in the German educational literature // On the Road to a new school.. 1928. № 7–8, P. 116-130.
12. Manuylov, Yu.S. Environmental approach in education: dis. dr. ped. sc: 13.00.01. M., 1997. – 193 p.
13. Molyako, V.O. Psychology of creativity - a new paradigm of constructive research activities // The development of pedagogical and psychological sciences in Ukraine 1992-2002: Coll. Science works to 10 Anniversary of Pedagogical Sciences of Ukraine. Ch.1. Kharkiv: OVS, 2002, P. 481-491.
14. Pyrohov, N.Y. Questions of life // Favourites Pedagogical Works / comp. A.N.Aleksyuk, H.H. Savenok. M.: Pedagogy, 1985, P. 29-51.
15. Pistrak, M.M. How were created the GUS programs // Public education. 1927. № 10, P. 56-66.
16. Psychology. Dictionary / gen. ed. A.V. Petrovskiy, M.G. Yaroshevsko. M.: Politizdat, 1990, 494 p.
17. Sulima, I.I. Environmental approach as the methodology of the scientific and pedagogical research // Almamater. Journal of Higher School. 2010. №7, P. 36-39.
18. Theory and practice of educational systems: in 2-book / ed.: L.I. Novikova et al. M.: ITP i MIO RAO, 1993. Book. 2, 206 p.
19. Dictionary of modern Ukrainian language, general vocabulary / gen. ed. V. Kalashnyka. Kh.: FOP Spivak, 2009, 960 p.
20. Ushyns'kyy, K.D. Materials to Third Volume "Pedagogical Anthropology" // Works in 6 vol., Vol. 6. K.: Radyans'ka shkola, 1955. P. 39-399.
21. Shatskiy, S.T. Work for the future. M.: Prosveshchenie, 1989, 223 p.

Formation of developmental educational environment in Ukrainian elementary education system as the historical and pedagogic problem

S.V. Smoliuk

Abstract. In the article the essence of the problem of educational environment formation in Ukrainian elementary educational system in historical and pedagogic aspect was grounded. Methodological approaches to its research were distinguished: environmental, system, personal-active and socio-cultural. In this research the environmental approach is regarded on two levels of its functioning: macro level, i.e. formation of positive developmental educational environment in elementary school, and micro level – pupil's personal active use of potential capabilities for his or her own development and improvement of this environment. The system approach is used for structural and semantic analysis of the developmental educational environment in elementary school as an integral educational system with careful consideration of cooperation between its components. The personal active approach is considered as a union of personal and active aspects of pupils of primary school age. A pupil as a subject of educational-upbringing process undergoes qualitative changes due to appropriate activity and thanks to positive influence of the projected developmental educational environment. The socio-cultural one is based upon implementation of elements of general human and national culture in the development of young pupil's personality, i.e. it foresees integration of pedagogy and social culture.

Keywords: *elementary school, developmental educational environment, methodological approaches, projection, Ukrainian elementary education system, environment pedagogy*